

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
VII KADENCJA

Warszawa, dnia 17 lipca 2008 r.

Druk nr 142 S

SPRAWOZDANIE

KOMISJI USTAWODAWCZEJ

oraz

KOMISJI PRAW CZŁOWIEKA I PRAWORZĄDNOŚCI

o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (druk nr 142)

Marszałek Senatu w dniu 15 maja 2008 r. skierował do Komisji Ustawodawczej oraz Komisji Praw Człowieka i Praworządności projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego w celu rozpatrzenia go w pierwszym czytaniu.

Komisje na wspólnym posiedzeniu w dniu 9 lipca 2008 r. rozpatrzyły w pierwszym czytaniu przedstawiony przez wnioskodawców projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, wprowadziły do niego poprawki i wnoszą o przyjęcie przez Senat jednolitego, załączonego projektu ustawy oraz projektu uchwały w sprawie wniesienia do Sejmu tego projektu ustawy.

W załączeniu przekazujemy informację o pozostawieniu projektu ustawy poza zakresem prawa Unii Europejskiej.

Przewodniczący Komisji
Praw Człowieka i Praworządności
(-) Stanisław Piotrowicz

Przewodniczący Komisji
Ustawodawczej
(-) Krzysztof Kwiatkowski

projekt

U C H W A Ł A
SENATU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia

**w sprawie wniesienia do Sejmu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks
postępowania karnego**

Na podstawie art. 118 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Senat wnosi do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego.

Jednocześnie upoważnia senatora Zbigniewa Cichonia do reprezentowania Senatu w pracach nad projektem.

USTAWA

z dnia

o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego

Art. 1.

W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.¹⁾) wprowadza się następujące zmiany:

1) art. 203 otrzymuje brzmienie:

"Art. 203. § 1. Jeżeli zachodzi duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo i biegli zgłaszają taką konieczność, badanie psychiatryczne oskarżonego może być połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym.

§ 2. Obserwacji w zakładzie leczniczym nie stosuje się, jeżeli opinia biegłych psychiatrów może być wydana bez jej przeprowadzenia.

§ 3. Obserwacja w zakładzie leczniczym jest niedopuszczalna w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego, a także gdy na podstawie okoliczności sprawy można przewidzieć, że sąd orzeknie w stosunku do oskarżonego karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub karę łagodniejszą albo że okres obserwacji przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia, chyba że oskarżony wnosi o poddanie go obserwacji.

§ 4. O potrzebie, czasie i miejscu obserwacji sąd orzeka na posiedzeniu. Udział prokuratora i obrońcy jest obowiązkowy. W postępowaniu przygotowawczym sąd orzeka na wniosek prokuratora.

¹⁾ Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 1999 r. Nr 83, poz. 931, z 2000 r. Nr 50, poz. 580, Nr 62, poz. 717, Nr 73, poz. 852 i Nr 93, poz. 1027, z 2001 r. Nr 98, poz. 1071 i Nr 106, poz. 1149, z 2002 r. Nr 74, poz. 676, z 2003 r. Nr 17, poz. 155, Nr 111, poz. 1061 i Nr 130, poz. 1188, z 2004 r. Nr 51, poz. 514, Nr 69, poz. 626, Nr 93, poz. 889, Nr 240, poz. 2405 i Nr 264, poz. 2641, z 2005 r. Nr 10, poz. 70, Nr 48, poz. 461, Nr 77, poz. 680, Nr 96, poz. 821, Nr 141, poz. 1181, Nr 143, poz. 1203, Nr 163, poz. 1363, Nr 169, poz. 1416 i Nr 178, poz. 1479, z 2006 r. Nr 15, poz. 118, Nr 66, poz. 467, Nr 95, poz. 659, Nr 104, poz. 708 i 711, Nr 141, poz. 1009 i 1013, Nr 167, poz. 1192 i Nr 226, poz. 1647 i 1648, z 2007 r. Nr 20, poz. 116, Nr 64, poz. 432, Nr 80, poz. 539, Nr 89, poz. 589, Nr 99, poz. 664, Nr 112, poz. 766 i Nr 123, poz. 849 oraz z 2008 r. Nr 100, poz. 648.

§ 5. Obserwacja w zakładzie leczniczym nie powinna trwać dłużej niż 10 dni; na wniosek zakładu leczniczego sąd może przedłużyć ten termin na czas określony, niezbędny do zakończenia obserwacji; łączny czas trwania obserwacji w danej sprawie nie może przekroczyć 6 tygodni. O zakończeniu obserwacji biegli niezwłocznie zawiadamiają organ prowadzący postępowanie.

§ 6. Na postanowienie, o którym mowa w § 4, przysługuje zażalenie. Wniesienie zażalenia wstrzymuje wykonanie zaskarżonego postanowienia.

§ 7. Minister właściwy do spraw zdrowia, w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości, określi, w drodze rozporządzenia, wykaz zakładów psychiatrycznych i zakładów leczenia odwykowego przeznaczonych do wykonywania obserwacji, w tym do wykonywania obserwacji osób pozbawionych wolności, oraz sposób finansowania obserwacji, a także warunki zabezpieczenia zakładów dla osób pozbawionych wolności, mając na uwadze potrzebę zapewnienia sprawnego toku postępowania.";

2) w art. 552 § 4 otrzymuje brzmienie:

"§ 4. Odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługuje również w wypadku niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania, zatrzymania lub obserwacji psychiatrycznej."

Art. 2.

Z dniem wejścia w życie ustawy tracą moc postanowienia o poddaniu oskarżonego badaniu psychiatrycznemu połączonemu z obserwacją w zakładzie leczniczym albo o przedłużeniu takiego badania, wydane na podstawie art. 203 § 3 ustawy, o której mowa w art. 1, w brzmieniu dotychczasowym, w zakresie zarządzającym łączny okres obserwacji ponad 6 tygodni.

Art. 3.

Dotychczasowe przepisy wykonawcze wydane na podstawie art. 203 § 5 ustawy, o której mowa w art. 1, zachowują moc do czasu wejścia w życie przepisów wykonawczych wydanych na

podstawie art. 203 § 7 tej ustawy, nie dłużej jednak niż przez 6 miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy.

Art. 4.

Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

UZASADNIENIE

1. Ustawa wykonująca wyrok Trybunału Konstytucyjnego

Projektowana ustawa stanowi wykonanie obowiązku dostosowania systemu prawa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 r. (sygn. akt SK 50/06) dotyczy art. 203 § 1 i § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm. – dalej także jako k.p.k.).

Zgodnie z art. 190 ust. 1 Konstytucji, orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne.

Sentencja orzeczenia została opublikowana w Dz. U. z 2007 r., Nr 128, poz. 903 (dzień publikacji wyroku – 18 lipca 2007 r.). Pełny tekst orzeczenia wraz z uzasadnieniem został zamieszczony w OTK Z.U. z 2007 r., Nr 7A, poz. 75.

2. Przedmiot i istota rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego

2.1. Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności z Konstytucją:

(a) art. 203 § 1 k.p.k., „w zakresie, w jakim nie stwarza wystarczających gwarancji procesowych zapewniających sądową weryfikację zgłoszonej przez biegłych konieczności połączenia badania psychiatrycznego oskarżonego z obserwacją w zakładzie leczniczym”

(b) art. 203 § 2 w związku z art. 203 § 3 k.p.k., „w zakresie, w jakim nie wskazuje maksymalnego czasu trwania obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym”.

Technika orzecznicza zastosowana w tym przypadku przez Trybunał (tzw. wyrok zakresowy) spowodowała, że z Kodeksu postępowania karnego uchylone zostały normy prawne zawarte w zaskarżonych przepisach (w brzmieniu określonym w sentencji wyroku), w treści kodeksu pozostawione zostały natomiast same przepisy (jednostki redakcyjne tekstu), które były podstawą rekonstrukcji norm.

Artykuł 203 § 1 i § 2 k.p.k. obowiązuje wyłącznie w zakresie, w jakim Trybunał nie stwierdził jego niekonstytucyjności (tzw. częściowa niekonstytucyjność przepisu).

2.2. Kodeks postępowania karnego nie wskazuje, w jakich wypadkach należy zasięgnąć opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego. W orzecznictwie i doktrynie

powszechny jest jednak pogląd, że podstawą powołania biegłych lekarzy psychiatrów w celu ustalenia stanu zdrowia psychicznego oskarżonego są uzasadnione wątpliwości co do jego poczytalności. Badanie psychiatryczne oskarżonego powinno przy tym pozwolić na określenie poczytalności sprawcy zarówno w chwili popełnienia czynu (*tempore criminis*), jak i w czasie toczącego się postępowania karnego (*tempore procedendi*).

Ustalenie poczytalności sprawcy *tempore criminis* ma podstawowe znaczenie dla stwierdzenia możliwości ponoszenia przez niego odpowiedzialności karnej. Nie popełnia bowiem przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu (art. 1 § 3 k.k.). Winy nie można zaś przypisać sprawcy, który z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem (art. 31 § 1 k.k.), chyba że wprowadził się on w stan nietrzeźwości lub odurzenia powodujący wyłączenie poczytalności, które przewidywał albo mógł przewidzieć (art. 31 § 3 k.k.). Niepoczytalność, której źródłem są zaburzenia stanu psychicznego sprawcy, czyni zatem z niego osobę niezdolną do przypisania winy. Osoba taka może być co najwyżej umieszczona w zakładzie psychiatrycznym, jeżeli popełniła ona czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości i zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że popełni taki czyn ponownie (art. 94 § 1 k.k.). Przed orzeczeniem tego środka zabezpieczającego sąd ma obowiązek wysłuchania lekarzy psychiatrów oraz psychologa.

Z kolei ustalenie stanu zdrowia psychicznego sprawcy *tempore procedendi* pozwala na stwierdzenie jego zdolności do uczestniczenia w poszczególnych czynnościach procesowych, w tym w rozprawie, co ma decydujące znaczenie dla możliwości realizowania prawa do obrony (art. 6 k.p.k.). Uzasadniona wątpliwość co do poczytalności oskarżonego rodzi bowiem konieczność zagwarantowania mu w postępowaniu karnym możliwości korzystania z pomocy obrońcy (art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k.). Jeżeli jednak w toku postępowania biegli lekarze psychiatrzy stwierdzą, że poczytalność oskarżonego zarówno w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu, jak i w czasie postępowania nie budzi wątpliwości, udział obrońcy w dalszym postępowaniu nie jest obowiązkowy. Prezes sądu, a na rozprawie sąd, może wówczas cofnąć wyznaczenie obrońcy (art. 79 § 4 k.p.k.). Choroba psychiczna uniemożliwiająca oskarżonemu udział w postępowaniu karnym stanowi również przesłankę do zawieszenia tego postępowania na czas jej trwania (art. 22 § 1 k.p.k.).

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego: „Badanie stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, pomimo niewątpliwych funkcji gwarancyjnych, którym ono służy, nie powinno jednak stanowić reguły, lecz przeciwnie – powinno zawsze wynikać z konkretnych okoliczności, wskazujących na możliwość wystąpienia zaburzeń psychicznych. Zasadnie

można zatem mówić o istnieniu domniemania, że każdy sprawca czynu zabronionego jest osobą zdrową psychicznie, która za swój czyn może odpowiadać karnie, i dla potwierdzenia tego domniemania nie ma potrzeby przeprowadzania badań psychiatrycznych. Potrzeba taka zaistnieje dopiero wówczas, gdy pojawią się wątpliwości co do jego poczytalności i będą one miały charakter uzasadniony, czyli znajdą oparcie w zaistniałych okolicznościach. Należy bowiem mieć na uwadze, że dowód z opinii biegłych lekarzy psychiatrów – połączony przecież z badaniem psychiatrycznym, a nawet z obserwacją w zakładzie leczniczym – nie jest obojętny dla osoby badanej z punktu widzenia jej odczuć i pozycji w społeczeństwie.”

2.3. Jedną z metod badawczych w psychiatrii jest badanie psychiatryczne połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym. Ustawodawca, dopuszczając możliwość jej stosowania dla potrzeb postępowania karnego, przekazał w 1997 r. decyzję w tym zakresie do wyłącznej kompetencji sądu (art. 203 § 2 k.p.k.). Tym samym odstąpił od rozwiązań przyjętych w poprzednich kodyfikacjach karnoprocesowych, które umożliwiały zarządzenie obserwacji sądowo-psychiatrycznej nie tylko przez sąd, ale i przez prokuratora. Obecnie obowiązujące rozwiązanie służy realizacji jednego z postulatów demokratycznego państwa prawnego, aby pozbawienie jednostki wolności osobistej następowało na mocy decyzji organu bezstronnego, niezależnego i niezawisłego. Umieszczenie oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym stanowi niewątpliwie formę rzeczywistego pozbawienia go wolności i stąd też na mocy art. 63 § 1 k.k. podlega zaliczeniu na poczet kary pozbawienia wolności.

W literaturze z zakresu psychiatrii sądowej wskazuje się, iż dla stwierdzenia stanu zdrowia psychicznego oskarżonego „w zasadzie wystarczające jest przeprowadzenie badania ambulatoryjnego, często kilkudniowego, na terenie zakładu służby zdrowia lub (...) na terenie oddziału psychiatrycznego w areszcie śledczym”. Badanie stacjonarne powinno być natomiast stosowane „w wyjątkowych sytuacjach, gdy zachodzi konieczność zastosowania badań dodatkowych lub wyjaśnienia wątpliwości niemożliwych do stwierdzenia nawet w kilkudniowym badaniu ambulatoryjnym. Dotyczy to szczególnie takich sytuacji, gdy podejrzewamy wcześniej nie zdiagnozowaną psychozę, padaczkę lub symulację badanego” (J. Heitzman, *Konstrukcja opinii sądowo-psychiatrycznej* [w:] *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, red. J. K. Gierowski i A. Szymusik, Kraków 1996, s. 54; L. Paprzycki, *Prawna problematyka opiniowania psychiatryczno-psychologicznego w postępowaniu karnym oraz w zakresie ochrony zdrowia psychicznego*, Kraków 2006). W psychiatrii sądowej przyjmuje się zatem, że badanie połączone z obserwacją psychiatryczną powinno być metodą ostateczną, stosowaną w razie niemożności wyjaśnienia wątpliwości diagnostycznych za

pomocą metod mniej inwazyjnych, szeroko rozwiniętych i udoskonalonych w ostatnim czasie. Niemniej jednak, obserwacja w warunkach szpitalnych musi pozostać, gdyż nikt nie kwestionuje, że są wypadki, w których okazuje się ona niezastąpioną metodą badania stanu zdrowia psychicznego.

Pamiętać przy tym należy, że kilkutygodniowy pobyt w zakładzie zamkniętym osób, które – jak się później okazuje – są osobami w pełni zdrowia psychicznego, może mieć później negatywne konsekwencje dla ich psychiki, a nadto nieodwracalne skutki dla ich sytuacji zawodowej, chociażby w postaci utraty pracy w sposób niezależny od ich woli. Zgodnie bowiem z art. 53 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94, ze zm.; dalej: k.p.) pracodawca może rozwiązać umowę o pracę bez wypowiedzenia, w razie trwającej dłużej niż miesiąc usprawiedliwionej nieobecności pracownika w pracy z innych przyczyn aniżeli choroba. Jeżeli pracownik, który w tym czasie był poddany obserwacji psychiatrycznej, zgłosi następnie swój powrót do pracy niezwłocznie po jej zakończeniu, pracodawca powinien go zatrudnić, ale tylko „w miarę możliwości” i jeżeli od rozwiązania umowy nie upłynął okres dłuższy niż 6 miesięcy. Warto zauważyć, że oskarżony przebywający na obserwacji psychiatrycznej znajduje się w trudniejszej sytuacji aniżeli oskarżony tymczasowo aresztowany, z którym umowa o pracę wygasa z upływem 3 miesięcy nieobecności pracownika w pracy, o ile wcześniej pracodawca umowy tej nie rozwiązał bez wypowiedzenia z winy pracownika. Oskarżony tymczasowo aresztowany ma bowiem ustawowo zagwarantowany powrót do pracy, jeżeli postępowanie karne przeciwko niemu zostanie umorzone lub zapadnie w stosunku do niego wyrok uniewinniający, a on zgłosi swą gotowość zatrudnienia w ciągu 7 dni od uprawomocnienia się orzeczenia (art. 66 § 2 k.p.).

2.4. Badanie psychiatryczne połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym stanowi nie tylko metodę badawczą w psychiatrii, ale również formę pozbawienia oskarżonego wolności osobistej. Dlatego też potrzeba jego stosowania powinna być weryfikowana przez sąd nie tylko pod kątem przydatności do stwierdzenia stanu poczytalności oskarżonego *tempore criminis* i *tempore procedendi*, ale przede wszystkim pod kątem dopuszczalnych ograniczeń konstytucyjnie gwarantowanej wolności osobistej. „Ochrona tej wolności ma bowiem większe znaczenie aniżeli ustalenie poczytalności oskarżonego, choćby to ostatnie pozwoliło nawet na wyłączenie jego odpowiedzialności karnej. Sąd powinien zatem kierować się nie tylko podstawową zasadą, którą związani są lekarze, tj. *salus aegroti suprema lex* („dobro chorego naczelnym prawem”), ale również zważać na fakt, że w postępowaniu karnym najwyższym dobrem oskarżonego, które może mu zostać odebrane, jest właśnie jego wolność osobista.”

Artykuł 41 ust. 1 Konstytucji, dopuszczając możliwość ograniczenia, a nawet pozbawienia wolności osobistej, pozostawia ustawodawcy swobodę w zakresie dookreślenia „zasad” i „trybu” jej limitowania. Swoboda ustawodawcy nie ma jednak charakteru absolutnego, gdyż regulacje ustawowe ograniczające konstytucyjnie chronione prawa i wolności muszą spełniać warunki, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Ograniczenia takie mogą być zatem ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób, a ponadto nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

W orzecznictwie Trybunału wskazuje się również, że „uregulowania ustawowe, na podstawie których możliwe jest pozbawienie wolności, muszą spełniać najwyższe wymagania, szczególnie co do stopnia precyzji” (wyrok z 24 lipca 2006 r., sygn. SK 58/03, OTK ZU nr 7/A/2006, poz. 85), a ocena spełnienia poszczególnych kryteriów składających się na zasadę zakazu nadmiernej (nieproporcjonalnej) ingerencji wymaga pewnego zrelatywizowania stosownie do charakteru poszczególnych praw i wolności jednostki. „Surowsze standardy oceny przykładać należy do regulacji praw i wolności osobistych i politycznych niż do praw ekonomicznych i socjalnych” (orzeczenie z 17 października 1995 r., sygn. K. 10/95, OTK ZU nr 2/1995, poz. 10; wyrok z 12 stycznia 1999 r., sygn. P. 2/98, OTK ZU nr 1/1999, poz. 2).

Odnosząc powyższe rozważania do zaskarżonej regulacji, Trybunał Konstytucyjny uznał, że: „[...] art. 203 § 1 k.p.k. umożliwia pozbawienie wolności na czas trwania obserwacji psychiatrycznej dla celów toczącego się postępowania karnego. Owo pozbawienie wolności ma służyć ustaleniu poczytalności oskarżonego *tempore criminis* oraz *tempore procedendi*, a w dalszej kolejności stwierdzeniu jego zdolności do ponoszenia odpowiedzialności karnej (ewentualnie zasadności orzeczenia środka zabezpieczającego) oraz zdolności do uczestniczenia w poszczególnych czynnościach procesowych. Zastosowanie art. 203 § 1 k.p.k. ma zatem służyć celom konkretnego postępowania zmierzającego do wyegzekwowania odpowiedzialności karnej za konkretny czyn zabroniony. Warunkiem zastosowania tej drastycznej metody badawczej powinno być zatem uprzednie ustalenie istnienia wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia przez oskarżonego zarzucanego mu czynu zabronionego. Pozbawienie wolności osoby, wobec której prawdopodobieństwo takie nie zachodzi, nawet jeżeli służyłoby ustaleniu stanu jej zdrowia psychicznego, nie będzie bowiem chroniło żadnej z wartości, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji, a tym samym będzie stanowiło nadmierną ingerencję w sferę konstytucyjnie gwarantowanych praw i wolności.”

Pozbawienie wolności dla celów toczącego się postępowania karnego nie może być dla oskarżonego dolegliwością samą w sobie, która później nie mogłaby zostać

zrekompensowana poprzez zaliczenie czasu jej trwania na poczet orzeczonej kary izolacyjnej (art. 63 § 1 k.k.). Stąd też w wypadku tymczasowego aresztowania, stanowiącego również przejściową i służącą celom postępowania karnego formę pozbawienia wolności, ustawodawca wyraźnie zastrzegł, że stosowanie tego środka zapobiegawczego jest niedopuszczalne, gdy na podstawie okoliczności sprawy można przewidywać, że sąd orzeknie w stosunku do oskarżonego karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub karę łagodniejszą albo że okres tymczasowego aresztowania przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia (art. 259 § 2 k.p.k.). Tymczasowego aresztowania nie można również stosować, jeżeli przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku (art. 259 § 3 k.p.k.), tym bardziej więc, jeżeli zagrożone jest wyłącznie karą nieizolacyjną. Ograniczenia te nie mają zastosowania tylko wówczas, gdy oskarżony ukrywa się, uporczywie nie stawia się na wezwania lub w inny bezprawny sposób utrudnia postępowanie albo nie można ustalić jego tożsamości (art. 259 § 4 k.p.k.).

„Przebywanie oskarżonego na obserwacji w zakładzie leczniczym z reguły nie stanowi formy jedynie chwilowego pozbawienia go wolności, gdyż zgodnie z art. 203 § 3 k.p.k. obserwacja taka może trwać 6 tygodni, a następnie ten termin może być przedłużony, przy czym ustawodawca nie określa maksymalnego czasu jej trwania. Niewątpliwie jest to zatem forma pozbawienia wolności często co najmniej tak dolegliwa dla oskarżonego jak tymczasowe aresztowanie. Mimo to art. 203 § 1 k.p.k. nie zobowiązuje sądu do weryfikowania potrzeby jej stosowania pod kątem gwarancji procesowych oskarżonego. W efekcie przepis ten zawiera przyzwolenie na pozbawienie oskarżonego wolności osobistej na czas trwania obserwacji również wówczas, gdy nie jest to konieczne w demokratycznym państwie prawnym dla ochrony takich wartości jak bezpieczeństwo, porządek publiczny czy wolności i praw innych osób. Skoro bowiem nie zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił zarzucany mu czyn zabroniony, bądź skoro prawdopodobieństwo takie zachodzi, lecz dotyczy ono czynu, którego popełnienie nie rodzi konieczności izolowania sprawcy od społeczeństwa, to pozbawianie go wolności dla celów obserwacji psychiatrycznej staje się dla niego dodatkową dolegliwością, która nie jest konieczna dla ochrony wartości konstytucyjnych wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji i stanowi naruszenie zarówno zasady konieczności ingerencji, jak i zasady jej proporcjonalności w ścisłym tego słowa znaczeniu.”

Mając powyższe na uwadze Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 203 § 1 k.p.k. w zakresie, w jakim nie stwarza wystarczających gwarancji procesowych zapewniających sądową weryfikację zgłoszonej przez biegłych konieczności połączenia badania psychiatrycznego oskarżonego z obserwacją w zakładzie leczniczym, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 30, art. 31 ust. 3 oraz art. 2 Konstytucji.

2.5. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, art. 203 § 3 k.p.k. nie spełnia wymogów precyzji i jednoznaczności. Pierwsza część tego przepisu sugeruje, że wyznaczony w nim 6-tygodniowy termin ma charakter terminu maksymalnego, nieprzekraczalnego, albowiem „obserwacja w zakładzie leczniczym nie powinna trwać dłużej niż 6 tygodni”. Dalsza część art. 203 § 3 k.p.k. stanowi jednak wyraźne zanegowanie tej zasady, gdyż „na wniosek zakładu sąd może przedłużyć ten termin na czas określony, niezbędny do zakończenia obserwacji”. Tym samym okazuje się, że termin 6-tygodniowy nie ma charakteru maksymalnego, gdyż może być przedłużony i to na czas ustawowo bliżej nieokreślony. Przepis ten pozostawia sądowi swobodę określenia terminu przedłużonej obserwacji, wskazując jedynie, że powinien to być czas niezbędny do zakończenia obserwacji. Jak zauważa Trybunał: „Należy jednak zauważyć, że sąd nie jest organem przeprowadzającym obserwację czy nawet mającym wiedzę co do stopnia zaawansowania prowadzonej obserwacji, co nasuwa obawy, że podejmowane decyzje sądowe (*de facto* kontrolne) sprowadzają się do akceptacji terminów wskazywanych przez zakład leczniczy jako niezbędne do zakończenia obserwacji.”

Artykuł 203 § 3 k.p.k. nie traktuje przedłużenia obserwacji psychiatrycznej jako instytucji nadzwyczajnej, mającej zastosowanie „w wypadkach wyjątkowych”, tak jak to było uregulowane w art. 130 § 3 k.p.k. z 1928 r. Zaskarżony przepis nie zobowiązuje zatem sądu do zweryfikowania przyczyny niezakończenia obserwacji w terminie 6-tygodniowym, tym bardziej że wniosek zakładu nie musi zawierać żadnego uzasadnienia w tym przedmiocie. W rezultacie może dojść do przedłużenia terminu obserwacji nie tylko z przyczyn niezależnych od zakładu, w którym prowadzona jest obserwacja (np. trudności diagnostyczne, brak współpracy ze strony oskarżonego), lecz również z przyczyn bezpośrednio lub pośrednio zawinionych przez zakład (np. zła organizacja pracy, opieszałość osób przeprowadzających obserwację czy duża liczba badań zleconych zakładowi, które ma on przeprowadzić w pierwszej kolejności).

Artykuł 203 § 3 k.p.k. nie pozwala również na jednoznaczne ustalenie, czy dopuszczalne jest kilkakrotne przedłużenie terminu obserwacji. Z jednej strony stanowi on, że „sąd może przedłużyć”, a nie że „sąd może przedłużać”, co sugeruje dopuszczalność tylko jednokrotnego przedłużenia terminu obserwacji, ale z drugiej strony nie można wykluczyć, że termin przedłużony okaże się niewystarczający do zakończenia obserwacji. Wymóg wyznaczenia terminu „niezbędnego” sugerowałby, że może on być kilkakrotnie przedłużony.

Treść art. 203 § 2 k.p.k. w związku z art. 203 § 3 k.p.k. rodzi pytanie, czy sąd w ogóle powinien wskazywać w postanowieniu o skierowaniu oskarżonego na obserwację psychiatryczną czas jej trwania. Artykuł 130 k.p.k. z 1928 r. wyraźnie zobowiązywał organ procesowy do określenia nie tylko miejsca obserwacji, ale i czasu jej trwania. Art. 203 § 2

k.p.k. stanowi jedynie, że sąd określa w swoim orzeczeniu miejsce obserwacji, nie wspominając nic o obowiązku wskazania czasu jej trwania. Jedynie w przypadku przedłużenia 6-tygodniowego terminu obserwacji przepis wyraźnie stanowi o obowiązku wyznaczenia przez sąd „czasu określonego, niezbędnego do zakończenia obserwacji”.

Mankamenty art. 203 k.p.k. sprawiają, że przestaje on być skuteczną gwarancją procesową wolności osobistej oskarżonego. Regulacja taka nie koresponduje z ustawą o ochronie zdrowia psychicznego, która również dopuszcza umieszczenie danej osoby w szpitalu psychiatrycznym bez jej zgody, jednak tylko na okres 10 dni i bez możliwości przedłużenia tego terminu. Tymczasem art. 203 § 3 k.p.k. umożliwia wydłużenie terminu faktycznego pozbawienia wolności bez prawomocnego wyroku sądowego na czas z góry nieokreślony przez ustawodawcę, lecz uzależniony od efektów pracy biegłych. Zdaniem Trybunału: „Sąd, który ma być gwarantem realizacji konstytucyjnej wolności osobistej oskarżonego, *de facto* traci możliwość zweryfikowania, czy w konkretnym przypadku ograniczenie tej wolności następuje w niezbędnym zakresie, koniecznym w państwie demokratycznym ze względu na ochronę wartości wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Przepis ten narusza jednocześnie godność osobistą oskarżonego, gdyż przedłużona ponad potrzebę obserwacja psychiatryczna połączona ze społeczną izolacją niejednokrotnie umniejsza podmiotową pozycję jednostki i jej poczucie własnej wartości.”

Biorąc powyższe pod uwagę, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że zaskarżony art. 203 § 2 w związku z art. 203 § 3 k.p.k. w zakresie, w jakim nie wskazuje maksymalnego czasu trwania obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 30, art. 31 ust. 3 oraz art. 2 Konstytucji.

2.6. Stwierdzając niekonstytucyjność wskazanych w sentencji wyroku przepisów regulujących instytucję obserwacji psychiatrycznej, Trybunał Konstytucyjny nie zanegował przydatności tej metody badawczej dla potrzeb procesu karnego, tym bardziej, że w praktyce niejednokrotnie jest ona jedynym skutecznym sposobem ustalenia stanu poczytalności oskarżonego *tempore criminis* i *tempore procedendi*.

Jak zauważył sąd konstytucyjny: „Metoda ta z powodzeniem stosowana jest również w innych państwach europejskich, stąd i polski ustawodawca nie powinien z niej zrezygnować. Obecna regulacja ustawowa nie stwarza jednak oskarżonemu wystarczających gwarancji procesowych, chroniących go przed nieuzasadnionym i nadmiernym ograniczaniem jego wolności osobistej w wyniku stosowania obserwacji psychiatrycznej. Toteż zakwestionowane przepisy wymagają zastąpienia nowymi, odpowiadającymi w pełni standardom konstytucyjnym. Niezbędne w tym zakresie jest rozwiązanie kompleksowe,

uwzględniające również wskazania Trybunału wynikające z niniejszego wyroku. W szczególności w nowej regulacji prawnej konieczne będzie zawężenie stosowania obserwacji psychiatrycznej do osób, co do których istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że popełniły czyn zabroniony zagrożony karą izolacyjną i takiej też kary w ramach prowadzonego procesu karnego mogą się spodziewać. Ponadto trzeba doprecyzować w ustawie maksymalny czas stosowania tej metody. Należy jednak podkreślić, że TK, związany granicami skargi konstytucyjnej, skonfrontował ze standardami konstytucyjnymi tylko niektóre rozwiązania regulacji karnoprosesowej dotyczącej kierowania oskarżonego na obserwację psychiatryczną. To nie znaczy, że podnoszone przez uczestników niniejszego postępowania zarzuty odnoszące się do innych rozwiązań tej regulacji, które z uwagi na zakres kognicji TK nie mogły zostać rozpoznane merytorycznie, są bezzasadne. Konstruując nową regulację prawną, ustawodawca powinien zatem rozważyć również te inne zarzuty podnoszone przez skarżących i Rzecznika Praw Obywatelskich, po to by nowa regulacja miała charakter spójny i w pełni odpowiadała standardom konstytucyjnym. Warto również zauważyć, że dobrym wzorem dla nowych rozwiązań normatywnych mogłaby być wskazana wcześniej regulacja niemiecka, stosowana z powodzeniem od ponad pół wieku.”

2.7. Pozostawiając ustawodawcy czas na przygotowanie niezbędnej nowelizacji, a jednocześnie pragnąc zapobiec powstaniu luki w prawie stanowiącej zagrożenie dla interesów osób, co do których obserwacja jest jedyną metodą pozwalającą na zbadanie stanu ich zdrowia psychicznego, Trybunał Konstytucyjny postanowił odroczyć utratę mocy obowiązującej przepisów.

Artykuł 203 § 1-2 k.p.k. utracą moc obowiązującą z upływem 15 miesięcy od dnia opublikowania wyroku w Dzienniku Ustaw (18 października 2008 r.).

3. Cele i zakres projektowanej ustawy

Mając na uwadze konieczność wykonania wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 lipca 2007 r., kierując się brzmieniem sentencji oraz motywami jego uzasadnienia, proponuje się wzmocnienie gwarancji procesowych oskarżonego (podejrzanego), który ma zostać poddany obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym.

Zmieniony art. 203 kodeksu postępowania karnego uwzględnia następujące założenia legislacyjne:

1. zawężenie stosowania obserwacji w zakładzie leczniczym do osób, w stosunku do których – na podstawie zebranych dowodów – istnieje duże prawdopodobieństwo, że popełniły one przestępstwo (§ 1);
2. wykluczenie stosowania obserwacji, gdy popełniony czyn zabroniony nie jest zagrożony karą izolacyjną albo kiedy spodziewany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia nie przekroczy okresu pozostawania w zakładzie leczniczym; bądź gdy ściganie następuje z oskarżenia prywatnego albo oskarżony (podejrzany) sam wnosi o poddanie go badaniu psychiatrycznemu w zamkniętym zakładzie leczniczym (§ 3);
3. doprecyzowanie maksymalnego czasu stosowania obserwacji w zakładzie leczniczym (10 dni z możliwością przedłużania – w wyjątkowych sytuacjach – nie dłużej niż do 6 tygodni) (§ 5);
4. przesądzenie, że obserwacja w zakładzie leczniczym ma charakter wyjątkowy (*ultima ratio*) i nie może być stosowana, jeżeli do stwierdzenia zdrowia psychicznego oskarżonego (pokrzywdzonego) wystarczające są badania ambulatoryjne (§ 2);
5. doprecyzowanie, że w postanowieniu sądu orzekającym obserwację w zakładzie leczniczym wskazuje się nie tylko miejsce obserwacji, ale również jej potrzebę i czas; w posiedzeniu sądu udział prokuratora i obrońcy jest obowiązkowy (§ 4);
6. nadanie zażaleniu na postanowienie sądu o skierowaniu na badania psychiatryczne połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym charakteru suspensywnego (§ 6);
7. poszerzenie okoliczności pozwalających ubiegać się o odszkodowanie i zadośćuczynienie, o – niewątpliwie niesłuszną obserwację w zakładzie leczniczym (zmiana art. 552 § 4 k.p.k.).

W projekcie ustawy został zamieszczony przepis przejściowy (art. 2), statuujący regułę bezpośredniego działania prawa nowego do spraw „w toku”. Zgodnie z jego brzmieniem: „z dniem wejścia w życie ustawy tracą moc postanowienia o poddaniu oskarżonego badaniu psychiatrycznemu połączonemu z obserwacją w zakładzie leczniczym albo o przedłużeniu takiego badania”, w zakresie zarządzającym łączny okres obserwacji ponad 6 tygodni.

Artykuł 3 stanowi konsekwencję zasad techniki prawodawczej. W związku ze zmianą numeracji przepisu upoważniającego do wydania aktu wykonawczego proponuje się wyraźne utrzymanie mocy obowiązującej rozporządzenia, nie dłużej jednak niż przez 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy.

Ustawa wchodzi w życie w terminie 14 dni od dnia ogłoszenia (art. 4).

4. Konsultacje

Projekt ustawy został skonsultowany ze: Ministrem Sprawiedliwości, Prezesem Sądu Najwyższego, Stowarzyszeniem Sędziów Polskich „Justitia”, Stowarzyszeniem Prokuratorów Rzeczypospolitej Polskiej, Naczelną Radą Adwokacką, Helsińską Fundacją Praw Człowieka. Stanowiska wymienionych podmiotów zostały częściowo uwzględnione w trakcie prac legislacyjnych.

5. Skutki finansowe wykonania projektowanej ustawy

Ustawa nie powoduje skutków finansowych dla budżetu państwa.

6. Oświadczenie o zgodności z prawem Unii Europejskiej

Projektowana ustawa nie jest objęta prawem Unii Europejskiej.

URZĄD
KOMITETU INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ
SEKRETARZ
KOMITETU INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ
SEKRETARZ STANU
Mikołaj Dowgielewicz

Min.MD/4029/2008/DP/ma

Warszawa, dnia 17 lipca 2008 r.

Pan Krzysztof Kwiatkowski
Przewodniczący Komisji Ustawodawczej
Senatu Rzeczypospolitej Polskiej

Szanowny Panie Przewodniczący,

W związku z przedłożonym projektem ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (druk nr 142 S, pismo z dnia 11 lipca 2008 r., nr BPS/KU-034/63/08) uprzejmie informuję, że nie zgłaszam uwag do przedstawionego projektu.

Przedmiot projektowanej regulacji nie jest objęty prawem Unii Europejskiej.

Z poważaniem,

Tłoczono z polecenia Marszałka Senatu
